

MEKTEB I INKLUZIJA

Lejla AGOVIĆ

UDK 371.311.5:376.1-056.26:28

SAŽETAK: Provođenje obrazovne inkluzije nakon usvajanja zakonske regulative zaživjelo je praksi velikog broja obrazovnih institucija u BiH. U ovom radu razmatraju se pretpostavke za provođenje obrazovne inkluzije u okviru mektepske nastave koja je shodno *Pravilniku o mektebima i mektepskoj nastavi Rijaseta IZ u BiH* "temeljni oblik odgoja i obrazovanja u džematu". Za nju je odgovoran džematski imam ili muallim, a za organizaciju i rad mekteba odgovoran je Izvršni odbor Medžlisa Islamske zajednice. Uključivanje djece s posebnim obrazovnim potrebama u mektepsku nastavu, a time u širu zajednicu ima podlogu u Izvorima islamskog učenja, koje prihvata, uvažava i osigurava osobama s posebnim potrebama pravo na vjersko obrazovanje.

Ključne riječi: mekteb, inkluzija, djeca s posebnim potrebama, muallim

Mekteb i mektepska nastava

U okviru obrazovnog sistema Islamske zajednice U BiH, mekteb predstavlja osnovnu islamsku vjersku školu čija se nastava temelji na vjerskom odgoju i obrazovanju, a prema članu 2. Pravilnika o mektebima i mektepskoj nastavi (izmijenjeni i dopunjeni tekst), koji je donesen od strane Rijaseta Islamske zajednice u BiH, 28. augusta, 2007. godine mektepska nastava je *temeljni oblik odgoja i obrazovanja u džematu*. Za nju je odgovoran džematski imam ili muallim, za organizaciju i rad mekteba odgovoran je Izvršni odbor Medžlisa Islamske zajednice.

U članu 3. ovog Pravilnika dalje stoji da se mektepska nastava izvodi po planu i programu kao i udžbenicima koje usvaja i odobrava Rijaset Islamske zajednice.

Osnovni cilj mektepske nastave je da se kroz odgojno - obrazovni rad u mektebu polaznici upoznaju sa sistemom islamskih vrijednosti i islamskim propisima, te da ih usvoje kao sadržaj i način svoga života.

Zadaci mektepske nastave između ostalog su:

- da kod polaznika razvija i snaži vjeru (iman),
- da podučiti polaznike osnovnim islamskim propisima i osposobi ih za njihovu praktičnu primjenu u svakodnevnom životu (islam),
- da u njima razvija plemenitu i snažnu islamsku ličnost (ihsan),
- da kod polaznika formira svijest o pripadnosti ummetu, te da ih podstiče na razvijanje međuljudske ljubavi i razumijevanja,
- da polaznike usmjerava na pravilno razumijevanje svijeta i života koji ih okružuju, itd.

Mektepska godina traje 35 sedmica. Operativni i sedmični plan se radi na nivou medžlisa ili nivou svakog mekteba pojedinačno, što omogućava veliku fleksibilnost i praktičnost u smislu efikasnijeg postizanja ciljeva i zadataka mektepske nastave. Realizacija nastave mora se prilagoditi interesima i mogućnostima polaznika, prostornim uvjetima i zadovoljiti elementarne pedagoško didaktičke standarde. Nastava se odvija u mektepskim učionicama, koje ispunjavaju uslove određene Pravilnikom. U izuzetnim okolnostima, nastava se odvija u džamijskom prostoru.

Inkluzija

Riječ inkluzija je latinskog porijekla, lat. *Inclusio* i općenito znači uključivanje, uključivanje, obuhvatanje, sadržavanje u sebi podrazumijevanje, biti s drugima. Koncept inkluzije unutar bilo kojeg obrazovnog sistema predstavlja način uključivanja osoba u taj sistem, koje su u određenoj zajednici *drugacije* po raznim osnovama (osobe s posebnim potrebama, ali i osobe koje su drugačije zbog kulture, rase i dr.). Inkluzija je prema Pašalić-Kreso (2003:22) "pedagoško-humanistički reformski pokret koji teži ka dostizanju pune ravnopravnosti svakog djeteta, i obezbjeđivanju takvih uslova u školi koji će omogućavati optimalan razvoj svakog u skladu sa njegovim mogućnostima".

Kada su u pitanju djeca sa posebnim obrazovnim potrebama, inkluzija podrazumijeva njihovo uključivanje u obrazovni sistem na način da se sistemskim procesima spoje tj. udružuje djeca s posebnim potrebama s onom koja su bez posebnih potreba, unutar obrazovnog sistema, tj. u prije svega učionicama, koje bi trebale biti planski usmjereno okruženje u kojem su djeca uz igru uključena u proces učenja. Usvajanja znanja i učenje ne podrazumijeva samo lekcije predviđene

nastavnim planom i programom, nego i učenje i prihvatanje društvene stvarnosti. S obzirom na taj kontekst, sva djeca uključena u obrazovni sistem, s teškoćama ili bez njih, od koncepta obrazovne inkluzije ostvaruju određeni benefit.

Ko su djeca sa teškoćama u razvoju (djeca sa posebnim potrebama)?

Prema Programskom usmjerenju odgoja i obrazovanja predškolske djece (1991) djeca sa teškoćama u razvoju su djeca sa trajnim i posebnim potrebama, a odnose se na urođena i stečena stanja organizma, koja prema svojoj prirodi zahtijevaju poseban stručni pristup kako bi se omogućilo izražavanje i razvoj sačuvanih sposobnosti djeteta i time što kvalitetniji dalji odgoj i život.

Djeca i mladež sa posebnim odgojno-obrazovnim, odnosno rehabilitacijskim potrebama su ona kojoj su u svrhu optimalnog razvoja sposobnosti i drugih društvenih i osobno pozitivnih svojstava ličnosti, potrebni posebno prilagođeni i individualizirani postupci. (Stančić, 2001 prema Muratović, Mandžukić i Delić 2009 : 373)

Prema prilogu Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju djece sa poteškoćama u razvoju i sa posebno obrazovnim potrebama, iz 2006 /07. godine saznajemo koje su to vrste teškoća u razvoju:

1. oštećenja vida,
2. oštećenja sluha,
3. poremećaji govorno glasovne komunikacije i specifične teškoće u učenju,
4. tjelesni invaliditet,
5. mentalna retardacija,
6. poremećaji u ponašanju uvjetovani organskim faktorima ili progredirajućim psihopatološkim stanjem,
7. autizam,
8. postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju.

Kao i ostala djeca i djeca sa teškoćama u razvoju imaju pravo na veselo i bezbrižno djetinjstvo, u društvu svojih vršnjaka, te uključenost u odgovarajuće programe odgoja i obrazovanja.

Zakonska regulativa u BiH garantira određena prava djeci s teškoćama u razvoju, između ostalog jedan od tih akata je i Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Kantonu Sarajevo donijet 22.4.2004. godine posebno kroz članove 2, 26 i 27.

Učenici sa teškoćama u razvoju bi trebali pripadati redovnim odjeljenjima i imati pravo na podršku koja im je potrebna, svi učenici bi trebali imati korist od inkluzije, nastava i učenje koje je koncipirano prema inkluzivnim ciljevima, efikasni su za svu djecu.

Da bi olakšali uključivanje ovakve djece u redovna odjeljenja potrebno je imati:

- pomoćnika u nastavi koji bi pružao pomoć prema individualnim potrebama djeteta ili učenika s teškoćama u razvoju,
- individualizirani odgojno – obrazovni program, tj. individualizirani nastavni program za svakog učenika s teškoćama u razvoju posebno (IOOP), što je predviđeno i spomenutim Pravilnikom)

Nastavni planovi i programi moraju biti prilagođeni učeniku s poteškoćom u razvoju, na način da ističu njihove sposobnosti, a ne ograničenja. Nastavne sadržaje potrebno je prilagoditi i obogatiti metodama i didaktičkim materijalima koji će olakšati njihovo korištenje, ali i razumijevanje i usvajanje gradiva.

Uključivanjem djece s teškoćama u razvoju u redovne škole (odjeljenja) se postiže:

- socijalizacija djece s teškoćama u razvoju, integracija, odrastanje u prirodnoj okolini, prihvatanje različitosti, razvoj tolerancije, hrabrost u traženju i primanju pomoći od drugih, razvoj ličnosti, itd.

¹ Više o tome u tekstu *Slijepi u islamu* (2013).

² Prijevod ovih ajeta prenesen iz istog teksta str. 397.

Obrazovna inkluzija u mекtebima

Uključivanje djece s posebnim obrazovnim potrebama u mektepsku nastavu, a time u širu zajednicu ima podlogu u Izvorima islamskog učenja, koje prihvata, uvažava i osigurava osobama s posebnim potrebama pravo na vjersko obrazovanje. Na osnovu Izvora islama prvenstveno kur'anskog teksta i Tradicije Božijeg Poslanika Muhammeda a.s., uočljivo je da osobe s posebnim obrazovnim potrebama jesu dio muslimanske zajednice i da se kao njen dio imaju tretirati shodno njihovim mogućnostima. U Izvorima islama, značajna referentna tačka je općepoznat slučaj obraćanja slijepa osobe¹ Muhammedu a.s., a slijed događanja u vezi s tim bio je povodom objavljivanja kur'anskih ajeta iz sure Abese "On se namrštio i okrenuo zato što je slijepi njemu prišao, a šta ti znaš – možda on želi da se očisti, ili pouči pa da mu pouka bude od koristi"²

Ovdje takođe podsjećamo na kur'anski ajet (49:11) "Neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni bolji od njih, a ni žene drugim ženama, možda su one bolje od njih. I ne kudite jedni druge i ne zovite jedni druge ružnim nadimcima..." iz kojeg se vidi da je svaki pojedinac koji čini muslimansku zajednicu obavezan na prihvatanje različitosti pojedinca, ukoliko ima npr. neki fizički ili drugi nedostatak.

U islamskoj tradiciji poučavanja vjeri, pa i na području BiH, inkluzija osoba s posebnim obrazovnim potrebama dio je prakse, iako nije regulisana pravilnicima nadležnih institucija. Islamska zajednica u BiH jeste provodila je namjenske programe³, ali i njihovo institucionalno provođenje izvedivo je u mjestima gdje postoje udruženja. Stoga je inkluzija djece s posebnim obrazovnim potrebama unutar mekteba na području BiH zahtjev kojem bi nadležne institucije IZ u BiH trebale odgovoriti na planiran i sistemski uređen način.

³ Na Brailleovu pismu završeno i osam udžbenika za islamski vjeronauk, koji uče i slijepa i slabovidna djeca, a nastavu izvodi kvalificirani vjeroučitelj. (isto, str. 400)

Inkluzija bi se trebala provoditi u svim odgojno – obrazovnim ustanova pa tako i u mektebima, koji prvenstveno predstavljaju vjerske odgojno – obrazovne ustanove. Pretpostavka je da mektebe ne pohađaju samo djeca kojima je Allah dao tu privilegiju da se mogu nazvati zdravim, nego i ona djeca koja se tretiraju kao djeca sa posebnim potrebama ili djeca s poteškoćama u razvoju. Na osnovu spomenutih ciljeva i zadataka mektepske nastave, kao npr. razvijanje plemenite i snažne islamske ličnosti, formiranje svijesti o pripadnosti jednom ummetu, usmjeravanje na pravilno razumijevanje svijeta i života koji ih okružuje, podsticanje na međusobnu ljubav, toleranciju, razumijevanje, bi mogli doći do zaključka da su djeca sa posebnim potrebama kao takva pozvana da dolaze u mektebe, kao i to da su djeca sa normalnim razvojem pripremljena za njihovo uključivanje u mektepski nastavni proces od strane muallima, kao nekoga ko predvodi taj vjerski odgojno - obrazovni rad u mektebu.

Pretpostavke za uspješno provođenje inkluzije u mektebima

Na osnovu revidiranog Pravilnika o mektebima i mektepskoj nastavi smo saznali da se sama realizacija nastave mora prilagoditi interesima i mogućnostima polaznika, što nam govori da pravilnik ne isključuje mogućnost uključivanja djece sa poteškoćama u razvoju u samu realizaciju mektepske nastave.

Muallimima koji imaju ovakvu djecu u svom mektebu je ostavljena mogućnost da sami prave operativne mjesečne i sedmične planove koji bi omogućili veću fleksibilnost i praktičnost u smislu efikasnijeg postizanja ciljeva i zadataka kako sa djecom normalnom u razvoju tako i sa djecom s poteškoćama u razvoju.

Osim što je ostavljena mogućnost muallimima da sami, individualno prave sedmične i mjesečne planove, godišnji Nastavni planovi i programi za ovakvu djecu se ne spominju, nisu

osmišljeni ni udžbenici, koji bi olakšali muallimima, prilikom njihove provedbe individualiziranih planova rada, koje bi sami morali osmišljati za ovakve učenike. Postavlja se pitanje zašto se u mektebima ne bi provodila planska i sistemska obrazovna inkluzija poput one u školama koja je već duže vrijeme započeta, posebno što već postoji praksa u mektepskoj nastavi gdje muallimi individualno, na zahtjev roditelja, takvu djecu uključuju u mektebe?

Inkluzija tj. taj proces uključivanja u mektepsku nastavu djece s poteškoćama u razvoju zajedno sa onima koji su bez tih poteškoća, je već utemeljena i regulisana Pravilnikom o mektebima i mektepskoj nastavi a koji kaže slijedeće : da realizacija nastave mora biti prilagođena interesima i mogućnostima polaznika, prostornim uvjetima i zadovoljiti elementarne pedagoško didaktičke standarde. To možemo postići na slijedeće načine:

- da Pravilnikom bude garantovano mjesto pomoćnika, čija bi dužnost bila pomoć muallimu u radu sa svakim djetetom koje ima poteškoću u razvoju ponaosob,
- da Nastavni plan i program bude osmišljen od strane stručnih lica (pedagoga, defektologa, muallima, roditelja, itd.) individualiziranog tipa za svaki vid ili vrstu djece s poteškoćama u razvoju, prilagođenih metoda i sadržaja,
- da se na osnovu njih osmisle i udžbenici koji bi također pratili potrebe djece s poteškoćama u razvoju.

Prilagođeno bi bilo praćenje i ocjenjivanje postignuća ovih učenika ali na osnovu parametara praćenja za djecu s poteškoćama u razvoju.

Mekteb bi trebao biti izvor znanja i sreće za svu djecu bez obzira na njihove fizičke ili emotivne nedostatke. Kako ostvariti taj cilj a da pri tom i djeca sa posebnim obrazovnim potrebama budu prvenstveno prihvaćena u društvu i mikrozajednici, te steknu adekvatno znanje na osnovu svojih mogućnosti, ali i sreću koju pruža između ostalog i druženje sa svojim vršnjacima unutar mektepskih prostorija.

Na osnovu prethodno navedenog, pretpostavke za uspješno provođenje inkluzije u mektebima mogu biti : *objektivne, subjektivne i organizacijske.*

Objektivne pretpostavke za pohađanje mektepske nastave koje bi uključivalo djecu sa posebnim potrebama su: adekvatna lokacija mekteba koja bi omogućila lakši dolazak i odlazak te djece, prostor u koje bi oni zajedno sa ostalim provodili to vrijeme, vjerovatno bi morao biti veći od predviđenih normi za održavanje mektepske nastave (56 m kvadratnih), didaktički materijali i druga sredstva i pomagala koja bi bila namijenjena isključivo za ovakvu djecu, broj polaznika koji je predviđen u jednom razredu je max. 34 a uz ovakvu djecu on bi morao biti puno manji, dodatno osoblje (pomoćnik, pedagog, defektolog, psiholog, itd.) barem jedno od prethodno nabrojanih, pored muallima koje bi bilo na usluzi samo toj djeci kako bi se nesmetano mogao odvijati taj nastavni proces.

Stručna osposobljenost muallima koja bi podrazumijevala ne samo didaktičko pedagoška znanja nego metode rada koje se odnose upravo na ovakvu djecu. Dali bi to bilo doškolovanje, kursevi, koje su muallimi imali upravo zbog sticanja dodatnog znanja iz didaktike i psihologije, nakon čega su dobijali certifikate, seminari na kojima bi bili stručnjaci isključivo iz te oblasti, to je stvar organizacije. Neophodno je naglasiti da je sve ovo nemoguće ostvariti bez neophodnih finansijskih sredstava.

Subjektivna pretpostavka polazi od subjekata koji učestvuju u samom procesu mektepske nastave u ovom slučaju to je muallim o kome smo već govorili a koji ima najvažniju ulogu u rehabilitaciji djece sa posebnim potrebama (prihvaćanju i odbijanju takve djece od strane onih bez smetnje u razvoju). Muallim prethodno obučen (dopunjen znanjem o ovakvoj djeci) mora pedagoškim, psihološkim, didaktičkim metodama, pripremiti ostale učenike na prihvaćanje takve djece, savladati njihov strah nastao na osnovu klišeja ili neznanja da djeca sa posebnim

potrebama mogu na njih loše uticati. Sve prethodno nam govori da je muallim ustvari ključan faktor koji mora posjedovati novo stečene vještine, znanje, umijeće, kako bi mogao i znao djelovati inkluzivno. Osim muallima i ovde bi dobro došao pomoćnik koji bi imao više vremena i mogućnosti da se posveti ovakvoj djeci i individualiziranom planu i programu za njih, preporuka je da bude neko kome nije potrebno doškolovanje ili kursevi, npr. defektolog, pedagog, psiholog.

Organizacijske pretpostavke se odnose ponajviše na Nastavni plan i program, koji treba ili revidirati ili

napraviti novi isključivo za polaznike mektske nastave koji imaju poteškoće u razvoju ili prilagoditi stari Nastavni plan i program djeci s teškoćama u razvoju. Bitna je organizacija praćenja kao i rehabilitacijski programi i modeli rada kako se sve ovo spomenuto ne bi svelo na tzv. fizičku inkluziju.

Na temelju zaključka Rijaset br.(03-08-02-601-11) na redovnoj sjednici koja je održana 16. marta 2011 godine, muallimima, radi intenzivnije edukacije i uspješnije izvođene mektske nastave prosljeđeni su priručnici iz psihologije i didaktike. Kaže se da je posebno važno da

muallimi prepoznaju problematiku sa kojom se lično suočavaju u organizovanju i realizaciji mektske nastave. Muallimi su po svemu sudeći ključni faktor u pronalaženju rješenja za ovu situaciju koja prvenstveno utiče na njih a onda i na ostale učesnike u tom odgojno – obrazovnom procesu. Na njima je dali će ovaj problem iznijeti na viši nivo i poboljšati sam proces mektske nastave, ukoliko se ispune svi spomenuti preduvjeti ili bar oni osnovni koji mogu omogućiti normalno pohađanje i djece sa posebnim obrazovnim potrebama, ili će čekati neka bolja vremena koja sa sobom nose reforme i po tom pitanju.

Izvori i literatura

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju. Sarajevo ; Skupština KS ,usvojen. 22, aprila 2004. godine
Nastavni plan i program za mektsku nastavu (revidirani). Sarajevo; Rijaset IZ u BiH, usvojen 24.juna, 2004 god.
Dopune i izmjene pravilnika o mektskim i mektskoj nastavi. Sarajevo; Rijaset IZ u BiH, usvojen 28.avgusta, 2007 god.
Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju. Zagreb; Ministarstvoprosvjete i kulture, usvojen 10. aprila 1991.

Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece (1991.), Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture, br. 7-8, Zagreb
Pašalić-Kreso, A. (2003). Geneza sazrijevanja ideje inkluzije ili inkluzija u funkciji smanjivanja neravnopravnosti u obrazovanju. U A. Pašalić Kreso, M. Bevanda, E.Dmitrović, M. Kuorepanti, H. Muminović, M. Slatina (ur.) (2003). *Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine (2-24)*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Muratović D., Mandžukić S. i Delić (2009). Ostvarenost pretpostavki inkluzije u redovnim O.Š na području Tuzlanskog kantona. U: M. Arnaut (ur.) (2009). Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici, VII, 7, str. 373-378.
Hozić I. (2009). Inkluzija za sve. U: M. Arnaut (ur.) (2009). Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici, VII, 7, str. 379-383.
Jašić O. i Hasanović Z. (2013). Slijepi u islamu. *JAHR - European Journal of Bioethics*, Vol.4 No.7., Rijeka. str. 285-404.

الموجز

الكتاب والدمج

ليلي آغوفيتش

بعد سن القوانين المنظمة لعملية الدمج التعليمي، انتعش تطبيق هذه العملية في عدد كبير من المؤسسات التعليمية في البوسنة والهرسك. وفي هذا البحث نناقش مقومات تطبيق الدمج التعليمي في الكتاتيب. وبحسب «نظام رئاسة المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك بشأن الكتاتيب والتعليم فيها» فإن الكتاتيب تمثل «الشكل الأساسي للتربية والتعليم في جماعات المساجد». ويكون الإمام أو معلم الدين هو المسؤول عن التعليم الديني في الكتاتيب، بينما تكون اللجنة التنفيذية في مجلس المشيخة الإسلامية مسؤولة عن تنظيم التعليم في الكتاب وتطبيقه. وإن دمج الأطفال ذوي الاحتياجات التعليمية الخاصة في التعليم داخل الكتاتيب، وفي المجتمع عموماً، يستند إلى مصادر التشريع الإسلامي، التي تقبل الأشخاص ذوي الاحتياجات الخاصة وتهتم بهم وتكفل لهم حقهم بالتعليم الديني.

الكلمات الرئيسية: الكتاب، الدمج، الأطفال ذوي الاحتياجات الخاصة، معلم الدين.

Summary

MAKTAB AND INCLUSION

Lejla Agović

After adoption of legal regulations pertaining to the inclusion in education, it has been introduced in a number of educational institutions in BiH. This article discusses inclusion in teaching Maktab classes that represent “foundation of upbringing and education of jamaat” as it is stated in the Regulation About Maktab and Teaching the Maktab Classes of the Riyasat of the Islamic Community in BiH. Teaching the Maktab class is responsibility of Imaam or Mu'allim and the organisation and functioning of Maktab is a responsibility of Executive board of the Majliss of the Islamic Community. Inclusion of children with special educational needs in Maktab class and their inclusion into community has its bases in the sources of the Islamic teachings, wherein persons with special needs are accepted and acknowledged and are granted the right to religious education.

Key words: Maktab, inclusion, children with special needs, mu'allim